

Фінансова
грамотність

7
клас

ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА

Робочий зошит
для учня

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»

ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА

7 клас

Робочий зошит учня

---

*Схвалено для використання
в загальноосвітніх навчальних закладах*

Київ
ДВНЗ «Університет банківської справи»
2016

УДК 336:373.5(072)
ББК 65.261:74
Ф59

Видання підготовлено
за підтримки Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ (USAID/FINREP-II)

*Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з педагогіки та методики початкового навчання
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист ПТЗО від 18.06.2015 № 14.1/12-Г-486)*

Авторський колектив

Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова,
О. Б. Рябова, З. Я. Лапішко, Н. І. Забуга

Рецензенти:

В. І. Кириленко – доктор економічних наук, професор,
професор кафедри політичної економіки факультетів управління
і управління персоналом та маркетингу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

О. О. Другов – доктор економічних наук, професор,
проректор з виховної роботи та міжнародного співробітництва
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;

Р. А. Слав'юк – доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи Львівського навчально-наукового інституту
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»;

І. М. Вітенко – кандидат географічних наук, доцент кафедри методики викладання навчальних
предметів і освітнього менеджменту
Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти.

**Фінансова культура. 7 клас : робочий зошит учня / авт. кол. ; за заг.
Ф59 ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : ДВНЗ «Університет
банківської справи», 2016. – 45с.**

ISBN 978-966-484-260-7

Робочий зошит учня укладено відповідно до навчальної програми курсу за вибором для
учнів 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів, рекомендованої Міністерством освіти
і науки України.

Навчальне видання містить практичні матеріали для проведення всіх етапів уроку, в
тому числі навчальних ігор, виконання проектних завдань, ситуаційних вправ тощо. Це
дозволить учням не тільки запам'ятати вивчений матеріал, а й стати активними учасниками
навчання; сформувати в них навички, потрібні для підвищення рівня власної фінансової
культури.

Робочий зошит має допомогти учню і вчителю в налагодженні ефективної взаємодії на
всіх етапах навчально-виховного процесу.

УДК 336:373.5(072)

ББК 65.261:74

ISBN 978-966-484-260-7

© Н. В. Ткаченко, А. І. Довгань, О. В. Часнікова,
О. Б. Рябова, З. Я. Лапішко, Н. І. Забуга, 2016
© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016

ЗМІСТ

Шановний семикласнику!	4
Тема 1. ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ.....	5

Розділ I. ЗАРОДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА (НАРИСИ З ІСТОРІЇ)..... 9

Тема 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ТОВАРНО-ГРОШОВИХ ВІДНОСИН	9
Тема 3. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ	12
Тема 4. ЗАРОДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	16
Тема 5. ЕВОЛЮЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇН СВІТУ	19
Тема 6. СТРАХУВАННЯ: ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК.....	22

Розділ II. РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ..... 28

Тема 7. ФОРМУВАННЯ ГРОШОВО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	28
Тема 8. СТАНОВЛЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ І ФІНАНСІВ ПІД ВПЛИВОМ КРАЇН-ЗАГАРБНИКІВ	32
Тема 9. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	36

ШАНОВНИЙ СЕМИКЛАСНИКУ!

Фінанси відіграють важливу роль в економічному житті людства та окремої людини. Саме розвиток фінансових відносин дозволив досягти високих показників соціально-економічного життя людей у багатьох країнах світу. Разом з тим життя доводить, що недостатня обізнаність людей у сфері фінансів гальмує розвиток суспільних відносин, перешкоджає економічному зростанню країни.

Робочий зошит допоможе тобі вивчити навчальний курс «Фінансова культура», а отже, отримати уявлення про сучасну фінансову систему через історію її формування; зрозуміти принципи функціонування банків і бірж; податкової системи, системи страхування.

У майбутньому користування сучасними фінсовими інструментами дозволить тобі планувати своє життя наперед, заздалегідь розставити пріоритети і цілі, отже, підвищити рівень власної фінансової культури.

Старайся, і ти неодмінно досягнеш успіху!

З повагою автори

Тема 1. ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ

Цілі уроку: розглянути поняття «фінансова культура», «добробут», «гроші», «кредит»; дослідити основні форми фінансових відносин; обговорити «замкнене коло бідності»; визначити, від чого залежить добробут країн світу і кожної людини.

Завдання 1. (Тест на фінансову грамотність).

Ознайомтеся із тестом. Оберіть єдину, на вашу думку, правильну відповідь.

- 1. Що являє собою 16 цифр, розміщених у ряд на картці?**
  - а) (Cvc2);
  - б) номер картки;
  - в) ПІН-код.
- 2. Як називаються папірці чи монети, які виконують роль загального обміну?**
  - а) гроші;
  - б) картки;
  - в) кредити.
- 3. Як називають людину, яка вкладає свої гроші в розвиток бізнесу?**
  - а) вкладник;
  - б) споживач;
  - в) інвестор.
- 4. Що означає слово «купити»?**
  - а) узяти те, що тобі потрібно, і натомість віддати гроші;
  - б) узяти те, що тобі потрібно, і натомість віддати те, що тобі не потрібно;
  - в) узяти те, що тобі потрібно.
- 5. Як дізнатися, який банк випустив картку?**
  - а) запам'ятати – при купівлі картки;
  - б) ніяк не можна дізнатися;
  - в) на картці будуть вказані назва і логотип банку.

Результати _____

Обговоріть роль фінансової культури окремої людини для розвитку суспільства.

Завдання 2. Наведіть приклади фінансових відносин між:

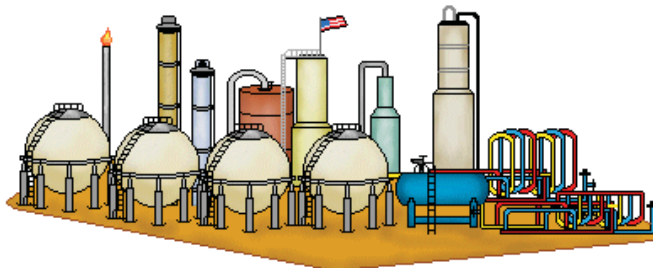
Державою і родиною _____

Родиною і підприємством _____

Учнем і банком _____

Підприємством і банком _____

На малюнку з'єднайте стрілками учасників фінансових відносин, зробіть на стрілках відповідні написи.

Чи можете ви назвати фінансовими відносини між учнем і родиною?

Чи можете ви навести приклад фінансових відносин, які виникають між членами родини?

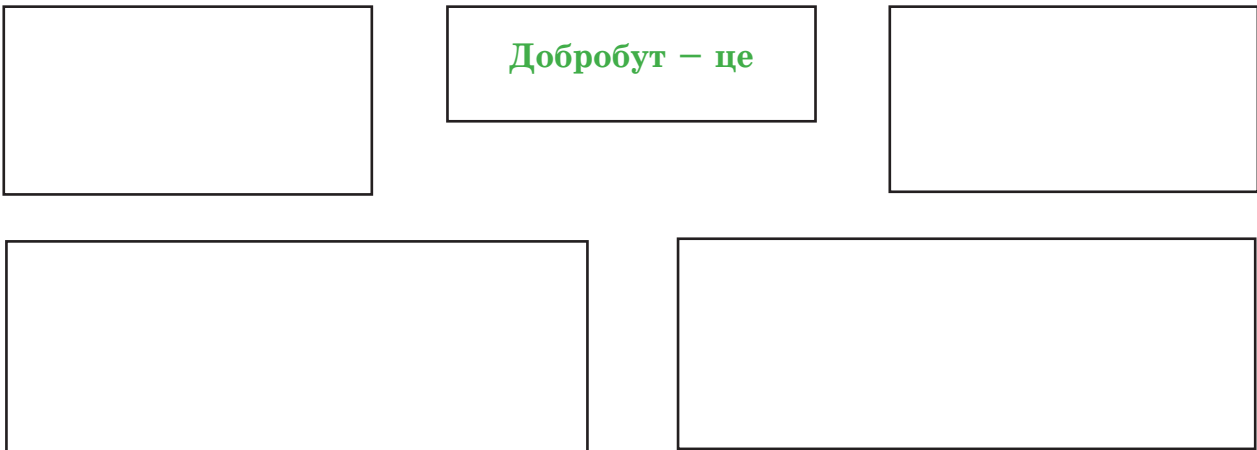

Завдання 3. Складіть схему «Добробут – це...».

Завдання 4.

Багато століть правителі були переконані, що багатство країни і, відповідно, добробут її народу пов'язані із захопленням у процесі війн територій і багатства інших народів, з наявністю значних природних ресурсів (ліс, нафта, газ). Однак сучасна історія економічного розвитку країн доводить, що ці фактори не є вирішальними,

Визначте, від чого в сучасному світі залежить добробут країни.

Завдання 5.

Дискусія: «Кого можна вважати багатим, а кого – бідним?»

Обговоріть вислів: «Бідність і багатство – суть слова для позначення потреби і достатку. Отже, хто потребує, той не багатий, а хто не потребує, той не бідний» (Демокрит (бл. 460 – 370 рр. до н. е.), старогрецький філософ).

Як оцінити рівень бідності? Який рівень бідності в Україні?

Завдання 6.

Перед вами – таблиця доходів, одержуваних людьми різних професій у Швеції. Який висновок ви могли б зробити?

Професія	Річний дохід (у тис. швейцарських крон)
Лікар	300
Інженер	240
Професор університету	200
Електрик високої кваліфікації	137
Учитель середньої школи	135
Медична сестра	116
Зварювальник кваліфікований	110
Держслужбовець	100
Швець	95

Підсумок уроку. Питання

---

1. Дайте визначення понять «фінансова культура», «добробут», «гроші», «кредит».
2. Які складові добробуту людини? Як освіта, у тому числі й фінансова, впливає на його рівень?
3. Наведіть приклади фінансових відносин.
4. Як ви вважаєте, чи достатній рівень фінансової культури у вас, ваших друзів, ваших батьків? Що треба робити, щоби його підвищити?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Спираючись на інформацію в робочому зошиті, напишіть есе-роздум на тему «Чи перебуває Україна в замкненому колі бідності?»

РОЗДІЛ І

ЗАРОДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА (НАРИСИ З ІСТОРІЇ)

Тема 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ТОВАРНО-ГРОШОВИХ ВІДНОСИН

Цілі уроку: розглянути значення товарно-грошових відносин для економічного розвитку країн; дізнатись про бартер, замінники грошей, гроші; обговорити приклади з історії розвитку товарно-грошових відносин.

Завдання 1.

Обговоріть вислів прем'єр-міністра Великобританії Вільяма Юарт Гладстона, який жив у ХХ столітті: «Навіть любов не звела з розуму стількох людей, скільки мудрування про сутність грошей».

Завдання 2. Прочитайте текст.

Гроші були народжені торгівлею саме тому, що вони полегшували обмін товарами. Без допомоги грошей більш-менш легко може відбутися тільки прямий обмін, коли в кожного з партнерів є те, що потрібно іншому. Пастух приніс на ринок овечі шкури, щоб виміняти їх на черевики; взуттєвик приніс черевики, щоб виміняти їх на полотно; ткач приніс полотно, щоб виміняти його на шкури. Взаємного інтересу немає.

Напишіть, як називався прямий обмін одних товарів або послуг на інші без використання грошей _____.

Запропонуйте своє бачення розв'язання проблеми.

Завдання 3.

Людство довго шукало той універсальний грошовий товар, який буде цікавий для всіх учасників ринку і дозволить проводити будь-які угоди.

Багато століть найбільш зручним грошовим товаром здавалися дорогоцінні метали – срібло і золото, які мали низку переваг.

Вкажіть їх: _____

Оцініть, наскільки кожен із предметів придатний для виконання функцій грошей за запропонованими властивостями.

Завдання 4. Прочитайте текст, дайте відповідь на запитання до тексту.

Люди перепробували чимало «грошей», поки прийшли до грошей металевих. Але і ці гроші відрізнялися від «сучасних». Вони мали форму брусків, кілець, прутиків, злитків. Які ж були переваги металевих грошей перед іншими? Вони не псувалися, не займали багато місця. Але найголовніше – ними можна було розплачуватися за будь-який товар.

Минуло чимало часу, перш ніж злитки перетворилися на монети. Щоб їх не можна було підробити, злитки стали таврувати. Клеймо означало кількість чистого металу в злитку. Потім стали відбивати на злитку місце виготовлення – місто, держава, символи їх влади – герби.

Лише відносно недавню грошовому світі відбулася революція – з'явилися паперові гроші. Уперше вони були випущені у Стародавньому Китаї в IX столітті. У країнах західної цивілізації піонером у справі широкого випуску паперових грошей стали Північноамериканські штати – 1690 року такі грошові знаки стали друкувати у штаті Массачусетс.

Спочатку найбільшого поширення набули банкноти, що означає «банківські білети». Такий банківський білети випускав банкір. Це було його зобов'язання виплатити в будь-який момент подавцю білета вказану на цьому документі грошову суму.

Упровадження банкнот як нового виду грошей не викликало особливого захоплення.

Починаючи з часів Першої світової війни, у більшості країн світу банкноти центральних банків стали основним засобом усіх готівкових платежів, тобто головною формою готівкових грошових коштів. Їх доповнює розмінна монета.

Поряд з готівкою, здавна стали користуватися безготівковими коштами.

Сучасна грошова система складається з грошової маси, а це:

1. Безготівкові грошові кошти;
2. Готівкові кошти: а) паперові гроші, б) розмінна монета.

Питання для обговорення

1. Для чого ж створені гроші?
2. Чому паперові гроші витіснили золоті та срібні?
3. Як ви розумієте вислів «Гірші гроші витісняють кращі»?
4. Поясніть вислів видатного історика Фернана Броделя «Як тільки відбувається обмін товарами, негайно лунає і шурхіт грошей».

Підсумок уроку. Питання

---

1. У чому полягає перевага торгівлі перед бартером?
2. Попри те, що гроші вважаються більш зручними для здійснення угод, ніж бартер, останній усе-таки зберігся і в сучасній економічній системі. Наведіть приклад бартеру з вашого особистого досвіду і поясніть, чому в даному варіанті використовувався саме бартер.
3. Які види товарних грошей ви знаєте?
4. Поясніть, чому найбільш придатними для використання в ролі грошей виявилися метали.
5. Чим було обумовлене застосування паперових грошей?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Напишіть есе (або підготуйте доповідь) на тему «Гроші в період війн та революцій».

Тема 3. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ

Цілі уроку: дізнатися про виникнення бірж і товари, якими торгують на біржі; навчитися розрізняти види бірж; визначити роль бірж у товарно-грошових відносинах; розглянути приклади з історії розвитку біржової торгівлі.

Завдання 1. Дайте відповіді на запитання.

1. Поясніть одну із заповідей купців «Почекаю продавати – що біржа скаже». _____

---

2. Що роблять біржі? _____

---

3. Якими товарами торгують на товарних біржах? _____

---

4. Назвіть функції товарної біржі. _____

---

5. Що буде, якщо бірж не буде? _____

---

6. Які властивості повинен мати біржовий товар? Наведіть приклади біржового товару. _____

ЦЕ ЦІКАВО!

Як починалися біржові торги в Нью-Йорку? Близько двадцяти торговців 1792 року домовилися: якщо буде ясна погода – збиратися під тополею, а якщо похмура – у таверні «Френсіс». Хоч зараз сама біржа функціонує на Уолл-стрит, але з тих часів не змінилися ні правила, ні розмір комісійних.

Ви знали, що учасники біржі працюють за принципом «Хто голосніше – у того найвигідніша угода»? Іноді трейдери, щоб виділитися з «горлодериків» і «крикунів», одягали величезні підбори, щоб їх було краще помітно. Саме через це 2000 року на Чиказькій фондовій біржі було прийнято постанову, яка обмежувала висоту підборів трейдерів. Мета постанови – зниження травматизму.

Завдання 2. Послухайте розповідь учителя.

Складіть таблицю.

Що?	Де?	Коли?
Ліонська біржа	<i>Франція</i>	<i>1545 р.</i>
Біржа в Генуї		
Біржа в Антверпені		
Лондонська біржа		
Амстердамська біржа		
Токійська біржа		

Завдання 3. Прочитайте текст. Дайте відповідь на питання до тексту.

Тюльпани, що обвалили ринок

Під ім'ям «тюльпаноманія» в історію увійшов період у житті Голландії XVII століття, коли попит на цибулини тюльпанів набагато перевищував пропозицію, що викликало грандіозне зростання цін на них.

Усе почалося ще в середині XVI століття, коли австрійський посол у Туреччині привіз до Відня кілька цибулин цих квітів із Константинополя. Наприкінці XVI століття цибулини разом із французьким ботаніком Карлом Клазіусом перемістилися до Нідерландів, де 1594 року вперше зацвів тюльпан.

Одна цибулина рідкісного виду тюльпана 1625 року могла коштувати 2 000 флоринів. До 1635-го ціна досягла 5 500 флоринів (у перерахунку на сучасні гроші – близько 50 тис. євро). До початку 1637 року в середньому ціни на тюльпани зросли у 25 разів. Таке зростання привело до того, що цибулини стали одним із найпопулярніших товарів на біржі. Для того, щоб почати спекуляції з тюльпанами, цибулини яких навіть не виймали із

землі, люди закладали будинки, компанії... Для угод використовували і ф'ючерсні контракти, і навіть опціони.

Природно, це призвело до того, що в лютому 1637 року охочих продати цибулини виявилось в рази більше, ніж тих, хто хотів їх придбати. Ціни впали до 300 флоринів, що моментально розорило

багатьох власників цього «фінансового інструменту». До кінця року вартість «активу» впала в середньому в 100 разів. Це був крах цілої галузі торгівлі, призвів до кризи всієї економіки. «Мильна бульбашка» на ринку голландських тюльпанів – це перший у світовій історії ринок цінних паперів, що обвалилися. Однак 1747 року на Амстердамській біржі котирувалося вже 44 види цінних паперів (3 види голландських акцій, 3 – англійських, 25 типів голландських державних позик, 4 – англійських державних облігацій і т. д.). До кінця XVIII століття тут оберталося вже понад 100 різних цінних паперів. Подальший розвиток біржі пов'язаний, перш за все, з її укрупненням за рахунок злиття з іншими майданчиками – 1972 року фондові майданчики Гааги і Роттердама об'єдналися з Амстердамською біржею, яка з того моменту стала єдиною фондовою біржею Нідерландів.

Питання для обговорення

1. Чому цибулини тюльпанів стали вважати біржовим товаром?
2. Що стало причиною «мильної бульбашки» ринку тюльпанів?
3. Як негаразди на біржі принесли проблеми для економіки всієї країни?
4. Які властивості біржового товару?

Підсумок уроку. Питання

1. Що означає слово «біржа»?
2. Де відбувалися перші угоди купівлі-продажу великих партій товарів?
3. Де була зведена перша товарна біржа в Європі?
4. Поясніть перший принцип біржової торгівлі «Купи сьогодні – заплатиш завтра».

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Творче завдання.

Поряд із Франкфуртською фондовою біржею встановлені скульптури бика і ведмедя. Поясніть, як ці істоти пов'язані з біржовою торгівлею. Підготуйте доповідь на цю тему.

Тема 4. ЗАРОДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Цілі уроку: дізнатись про виникнення банків; охарактеризувати окремі банківські операції; порівняти лихварство з діяльністю сучасних фінансових установ; з'ясувати роль банківської діяльності для розвитку товарно-грошових відносин.

ЦЕ ЦІКАВО!

Північноіталійська область під назвою Ломбардія була батьківщиною світських банків міських общин, де можна було взяти кредит під заставу цінних речей під 2%. Так були створені перші ломбарди.

Завдання 1. Спробуйте разом відповісти на питання.

Що таке банк? _____

_____

Що таке депозит – _____

Що таке кредит (позика) – _____

Надання позики називається _____

Той, хто дає гроші в борг, є _____

Той, хто бере гроші в борг, називається _____

Завдання 2. Прочитайте текст.

Усі людські моральні кодекси засуджували лихварство. Засуджувала його й церква, зокрема християнська. Ось основні аргументи, які використовувалися при цьому:

1) в Євангелії від Луки написано: «Позичайте, не очікуючи назад нічого»;

2) Аристотель казав, що гроші як такі є неплідними і тому несправедливо вимагати за користування ними сплати плоду від них, яким є відсоток;

3) згідно з римським правом, розрізняли два види речей: що споживаються (зерно) і не споживаються (будинки). Гроші належали до першого розряду. За тим же правом, коли гроші переходять до рук того, хто їх позичає, то до нього переходить і повне право володіння ними. Ось чому цю угоду ототожнювали з продажем. А стягувати відсотки – означає продати

річ, а потім вимагати плату за користування нею. Тому хто вважав відсотки платою за втрату часу, згаяного в очікуванні платежу, заперечували, що час – це загальна власність, якою не можна торгувати.

Також поширеними були погляди, що лихварство дозволить багатим людям спрямовувати свої гроші тільки в надання позик, а не інвестувати, наприклад, у сільське господарство. Тому в ньому працюватимуть лише бідняки, а вони не мають достатньо грошей на худобу та інструменти.

Але історія свідчить, що завдяки таким поглядам у середні віки зупинився розвиток торгівлі.

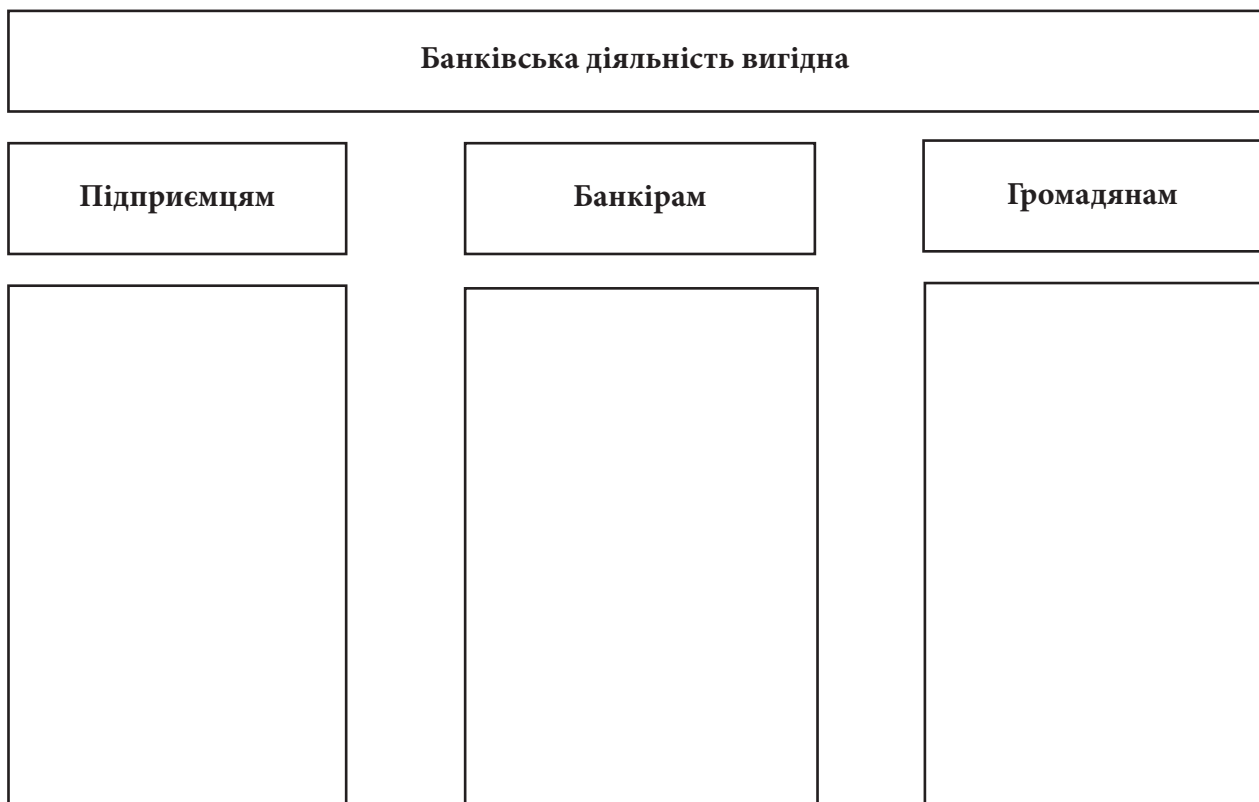
Дискусія. Надання грошей у використання під відсоток – це добро чи зло? Наведіть аргументи «за» і «проти».

ЦЕ ЦІКАВО!

В Америці 1781 року було відкрито перше відділення банку «Bank of North America», яке до нинішніх днів працює безперебійно.

Банкомати, які розташовані в Південній Америці, крім традиційних систем охорони, оснащені ще спеціальними балончиками з перцевим спреєм усередині. У країні з дуже високими технологіями – Японії банкомати «дбають» про здоров'я користувачів. Перш ніж видати людині гроші, банкомат за допомогою високої температури дезінфікує купюри. Паперові грошові знаки прогриваються до 392 градусів за Фаренгейтом усього за 1/10 секунди.

Завдання 3. Заповніть схему.

Завдання 4. Ознаймтесь із текстом. Визначте, чи правильні такі твердження. Дайте відповідь «так» чи «ні». Усно обґрунтуйте свою відповідь.

Навіщо потрібний центральний банк?

У більшості країн світу головний банк зараз виконує чотири основні функції:

- забезпечує стабільність національної грошової одиниці;
- діє як «банк банків»;
- відіграє роль «банкіра уряду»;
- регулює грошово-кредитні операції й спостерігає за тим, як чинні у країні комерційні банки дотримуються законів і правил діяльності;
- з доручення держави здійснює випуск (емісію) готівки.

Функції комерційних банків:

- приймають депозити;
- видають позики;
- ведуть практично всі розрахунки згідно з угодами між фірмами;
- вкладають частину отриманих ними коштів у цінні папери й інші фінансові документи;
- займаються операціями з валютою;
- консультують своїх клієнтів.

- _____ Центральний банк зберігає всю готівку.
- _____ Окремі комерційні банки можуть друкувати гроші.
- _____ Комерційні банки прагнуть отримувати прибуток.
- _____ КБ регулюють грошовий обіг у країні.
- _____ Своім народженням банки зобов'язані перетинанню інтересів власника заощаджень і комерсанта, який мав потребу в капіталі для розширення своєї діяльності.
- _____ Банк є комерційною фірмою.
- _____ Великі підприємства є клієнтами центрального банку.

Проблемне питання: чому центральний банк не надрукує стільки грошей, скільки потрібно населенню?

Підсумок уроку. Питання

1. Перерахуйте основні функції, які виконують банки.
2. Як змінювались функції банків протягом історії людства?
3. Які види банків входять у банківську систему країни?
4. Чим банки важливі для економіки?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знайдіть інформацію про найбільші банки у світі, підготуйте презентацію.

Тема 5. ЕВОЛЮЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇН СВІТУ

Цілі уроку: розглянути історію виникнення податків; навчитись розрізняти окремі види податків; усвідомити призначення податкових платежів.

Завдання 1. Використовуючи ці іменники, складіть визначення податку.

Податки – це обов’язкові _____, які повинні сплачувати фізичні і юридичні _____ на _____.

Вставте пропущене слово у визначенні ознак податків.

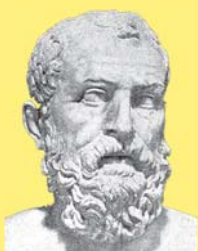
Є періодичною _____.
 Є частиною _____ громадян і підприємств.
 Стягується на користь _____.
 Мають _____ характер.

Завдання 2. Установіть відповідність між умовними зображеннями податків і країну, де в певний період часу були введені такі податки.

1)		2) Німеччина (Кельн)
2)		3) Англія, Франція
3)		5) Японія
4)		1) Давня Греція (Афіни)
5)		4) Швеція

Завдання 3. Прочитайте текст. Дайте усну відповіді на запитання після тексту.

Найдавніші закони в Афінах були дуже жорстокими: за будь-який злочин призначалося одне й те саме покарання – страта. Придумав ці закони та ввів в дію правитель на ім'я Драконт. Пам'ять про ці закони дійшла й до наших днів. Адже навіть люди, що ніколи не чули про жорстокість цієї людини, знають назву його законів – їх тепер називають драконівськими.

Головний переворот в афінських законах зробив інший правитель – людина, що вважалася однією з наймудріших людей Стародавньої Греції. Звали цю людину Солон. Саме він уперше надав можливість незнатним громадянам Афін займати державні посади, а також чітко визначив, як треба обирати людей для керування державою, як часто вони повинні змінюватися, яку плату їм треба платити і таке інше.

Спочатку вищим органом влади в Афінській державі були народні збори, на яких могли бути присутніми й виступати всі афінські громадяни. Відбувалося це кожні півтора тижні на пагорбі Пнікс. Саме тут обирали керівників, укладали й розривалися союзи, ухвалювали нові закони.

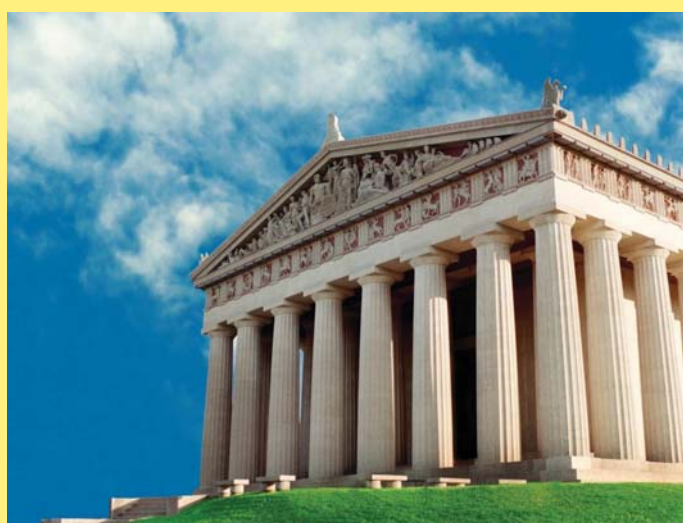
На цих зборах усі громадяни мали можливість висловитися з приводу будь-яких державних справ. Звичайно, приходили сюди не всі двадцять п'ять тисяч громадян: вони просто навряд чи влаштувалися б на Пніксі. Саме тому було вирішено, що для ухвалення важливих рішень було достатньо шість тисяч голосів.

Кожен грек із гордістю казав, що він громадянин свого міста-поліса. Це означало, що в нього були свої обов'язки. Будь-яка людина повинна була виховувати дітей, утримувати дружину, піклуватися про старих батьків, служити державі.

Виконання всіх цих обов'язків й відрізняло громадянина поліса від людини, що народилася в іншому місці і не охоронялася місцевими законами.

Розмір податку у Стародавній Греції становив від 10 до 20%. Гроші платників податків витрачалися на утримання найманих армій, зведення храмів та оборонних споруд, будівництво доріг, проведення різноманітних свят, роздавання грошей бідним та інші суспільні споживи.

Утім, вільні громадяни Афін податків не платили, відда-

ючи перевагу добровільним пожертвуванням. Але якщо державу чекали великі витрати (скажімо, розпочиналася війна або велике будівництво), народні збори вводили обов'язкове оподаткування для всіх.

У разі війн афіняни, як і мешканці інших грецьких міст, повинні були захищати своє місто. Якщо на державу нападав ворог, усі дорослі чоловіки відправлялися воювати. Це був обов'язок, але це було й почесне право, яким пишалися. Про людей, що відзначилися на війні, завжди говорили з величезною повагою. Так склався новий державний стрій, що одержав назву «демократія» – влада народу.

Питання

- ◀ Яку роль відіграють податки в житті країни?
- ◀ Чи важливі методи, які застосовують при збиранні податків?
- ◀ Чому в Афінах замість обов'язкових платежів вільним громадянам можна було сплачувати тільки добровільні пожертвування?
- ◀ Які прояви демократії при сплаті податків ми можемо спостерігати в наш час?

Підсумок уроку

Оберіть колір жетона.

- **Червоний жетон.** Податки треба платити завжди, оскільки це дотримання законів держави.
- **Білий жетон.** Потрібно платити тільки справедливі, на нашу думку, податки, а від тих, які нам не подобаються, можна ухилитися.
- **Синій жетон.** Податки взагалі не потрібно платити, оскільки будь-який податок – це грабіж.

До чого може привести несплата податків громадянами і підприємствами для кожного з нас?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуйте реферат на тему «Цікаві факти з історії податків».

Тема 6. СТРАХУВАННЯ: ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК

Цілі уроку: дізнатись про призначення страхування; обговорити приклади з історії страхування; порівняти форми страхування в різні часи; усвідомити місце страхування в системі фінансових відносин.

ЦЕ ЦІКАВО!

Перший відомий у світовій практиці договір страхування був оформлений у Генуї 1347 року. Страхувати від вогню розпочали після Великої Лондонської пожежі 1666-го. Перший письмовий договір страхування життя укладений в Англії у XVII сторіччі. Перший заклад із страхування худоби створено в Німеччині 1765 року. А 1787-го запропоновано страхування від крадіжок. Від нещасних випадків в Європі почали страхувати 1845 року, 1907-го розпочали страхувати машини від крадіжок і вогню.

Вправа 1. Запишіть, що і навіщо потрібно страхувати:

1) Страхування майна, страхування житла – _____

_____

2) Страхування машини – _____

_____

3) Страхування цивільної відповідальності – _____

_____

4) Медичне страхування – _____

_____

_____

Вправа 2. Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання до тексту.

В умовах економічного росту, що спостерігався наприкінці XII – початку XIII століть, Римська католицька церква, що мала на той час практично необмежений вплив, не могла залишатися осторонь від зростаючої практики позичання грошей і розвитку лихварства. Після першого рішення церкви щодо повної заборони лихварства торгівці-банкіри намагалися обійти цю формальну заборону. У книзі «Золото й спеції» Жан Фав'є наводить розповідь генуезця Бенедетто Захарії; 1298

року він продав більше ніж 30 тонн тальфійської солі своїм співвітчизникам. Вантаж за угодою мав бути доставлений у Брюгге.

У тому ж самому договорі було зазначено, що Захарія зобов'язується знову купити весь вантаж після його прибуття в порт призначення за ціною, обумовленою заздалегідь, але вищою, ніж ціна продажу. У такий спосіб між портом відвантаження і портом призначення Захарія

ризиковав тільки своїм судном. Різниця між ціною повторної купівлі і ціною продажу є нічим іншим, як ціною ризику і замінює відсоток за позичкою, забороненою папським декретом.

Через такі схеми торгівці, мореплавці й позичальники також сприяли народженню страхового договору. Перевізники платили торговцям або банкірам «ціну ризику» – додаткову суму грошей залежно від типу корабля, вантажу й тривалості перевезення. «Ціна ризику» одержала назву страхової премії (від лат. *Rogatium*). Відомо, що вже 1300 року в Бельгії практикувалися прямі оплати морських ризиків за страхову премію.

Запитання

- ◀ Виходячи з описаного випадку, поясніть передумови виникнення страхування.
- ◀ Якій із сторін була більш вигідна описана угода?
- ◀ Як формувалась «ціна ризику»?
- ◀ На цьому історичному факті поясніть взаємозв'язок страхування і банківської діяльності.

Вправа 3. Заповніть таблицю «Історія страхування». Ігровий момент «Що? Де? Коли?»

Що страхували?	Де?	Коли?
Вантаж при перевезенні (товари)	Стародавня Месопотамія	XIX–XI ст. до н. е.
Здоров'я (нещасні випадки на виробництві)		
Судна і вантажі		
Майно (пожежа) або загибель худоби		

- ◀ Як змінилось страхування з давніх часів?
- ◀ Які нові форми страхування з'явилися?

Вправа 4.

Документ, який засвідчує факт страхування, називається *страховим полісом* (свідоцтвом). Його видає страховик після сплати страхового внеску (разового чи першого). У страховому полісі вказуються об'єкт і вид страхування, строки дії договору і страхові випадки.

Проектне завдання (групова робота). За зразком складіть страховий поліс для одного із вказаних у таблиці (*вправа 3*) форм страхування. Для цього поцікавтеся історичними фактами того часу. Додайте у страховий поліс рекламу вашої «страхової компанії», зображення, які відображають місце і час страхування.

ЦЕ ЦІКАВО!

1699 рік – в Англії вперше з'явилася професійна організація, що займається страхуванням життя вдів і сиріт, а згодом була створена страхова компанія «Eskvatedl», що займалася особистим страхуванням.

1978 рік – подання найбільшого страхового позову у світі, що становив майже 2 мільярди доларів. Ініціатором позову стала одна велика англійська судновласницька компанія, відповідачем – німецька суднобудівна компанія. Приводом для позову стала катастрофа зафрахтованого англійцями танкера «М. Т. Амоко Кадіз», що відбулася біля берегів Англії 16 березня 1978 року. Німці відшкодовують збитки й досі.

1999 рік – деякий Джон Доу із Шарлотти, штат Північна Кароліна, купив якусь коробку дуже рідкісних і надзвичайно дорогих сигар і, серед інших речей, застрахував їх від вогню. Через місяць, викуривши всі свої сигари, Джон подав у суд на страхову компанію. У заяві він написав, що сигари були втрачені «в серії невеликих загорянь». страхова компанія відмовилася виплатити компенсацію, мотивуючи це тим, що Джон ужив сигари природно. Отож, він подав у суд – і виграв. При оголошенні вердикту суддя наголосив на тому, що у Джона був страховий поліс, у якому «чорним по білому» написано, що страхова компанія страхує сигари, у тому числі й від загоряння, не конкретизуючи, у разі якого загоряння вона не буде виплачувати компенсацію. Отже, компанія повинна виплатити Джонову відшкодування. Щоб не обтяжувати себе довгими й дорогими апеляціями, страхова компанія погодилася з рішенням суду й виплатила Джонову Доу 15 тис. доларів за втрату його рідкісних дорогих сигар, втрачених унаслідок загоряння. Після одержання грошей за чеком Джон був заарештований за обвинуваченням у 24 підпалах. Його власна позовна заява й показання на першому суді були використані проти нього ж. Він був визнаний винним у навмисному підпалі застрахованої власності й присуджений до 24 місяців тюремного ув'язнення й штрафу в 24 тис. доларів.

Підсумок уроку

Мозкова атака. Як ви гадаєте, навіщо користуватися страховими послугами, якщо можна самому відкласти собі кошти на «чорний день»?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуйте есе про історію одного з видів сучасного страхування (авто, медичне, страхування кредитів, страхування засобів обчислювальної техніки і програмних засобів, страхування від розлучень тощо).

Брейн-ринг

«Історія виникнення і розвитку фінансових відносин»

Правила гри «Брейн-ринг»

Об'єднайтесь у чотири групи, три учні стають асистентами вчителя-ведучого і членами журі.

Гра складається з двох турів.

I тур – відбірковий. Кожна команда сідає за окремий стіл, придумує собі назву, обирає капітана. На кожній картці пишуть номери від 1 до 7 по порядку і назву своєї команди.

Ведучий ставить запитання і, сказавши «Час!», відраховує 1 хвилину. Учні за цей час повинні, порадившись, знайти правильну відповідь і написати її на картці під № 1. Після закінчення першої хвилини вчитель знову говорить «Час!». Асистенти збирають картки з відповідями. За кожну правильну відповідь команді дається один бал. І таким чином опрацьовується сім питань.

II тур – фінал. У фінал проходять дві команди, які набрали найбільшу кількість балів.

Ведучий ставить запитання, говорить «Час!». Капітан команди, що знайшла правильну відповідь, піднімає руку і дає відповісти тому, чия версія відповіді вважає правильним. Наприклад, повинен сказати: «Відповідає Оксана». Якщо відповідь правильна, команді присуджується один бал. Якщо відповідь неправильна, протягом 20 секунд повинна відповісти друга команда. Дві команди, які не пройшли у фінал за цей час, відповідають письмово – на картках, як у I турі. Але вже поза заліком. Перемагає команда, яка набрала першою 3 бали.

Проведення гри «Брейн-ринг»

Вибірковий тур. Питання.

1. Уміння застосовувати фінансові знання і використовувати здобуті фінансові навички, щоб отримувати максимальну користь від управління власними фінансами і застосування фінансових послуг _____.
2. Ступінь задоволення матеріальних потреб людини, її якість життя – це ... _____.
3. У стародавньому Китаї як гроші використовували... _____.
4. Біржова торгівля виникає у процесі еволюції _____ торгівлі.
5. Перший банк Банк Святого Георгія було засновано 1407 року в _____.
6. Аналог сучасного кредитування у давнину ... _____.
7. Документ, який засвідчує факт страхування, називається ... _____.

Журі перевіряє правильність відповіді і заповнює протокол: проти кожної команди в таблиці-протоколі під номером питання ставлять 1 бал або 0. За кожну правильну відповідь команді дається один бал. Після кожного питання вчитель дає правильну відповідь і коротко коментує її або просить прокоментувати учнів. У фінал проходять дві команди, які набрали найбільшу кількість балів.

Фінал. Питання

1. Паперові гроші з'явилися (де? коли?)... _____.
2. До якого виду товарів належать сільськогосподарська сировина, енергоносії, цінні папери, валюта й інші фінансові інструменти _____.
3. В якій країні 1790 року з'явилася біржа з торгівлі рисом _____.
4. Попередником першого центрального банку був заснований 1609 року підприємцем Дірком ван Осом... _____.
5. Покладена державою на населення повинність виконувати певну роботу і надавати власне майно в розпорядження органів державної влади називається _____.
6. Справжнє морське страхування починається (де? коли?)... _____.
7. Податок на тінь стягується з 1993 року... _____.

Питання «про запас» (використовуються і разі утруднення відповіді в обох командах або суперечливих відповідей).

1. Прямий обмін одних товарів або послуг на інші без використання грошей – це... _____.
2. Надання в борг товарів або грошей – це.... _____.
3. Обов'язкові платежі, які повинні сплачувати фізичні і юридичні особи на користь держави, – це... _____.

Підбиття підсумків уроку-гри, оголошення переможців.

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ (випереджувальне завдання)

Підготувати доповіді (з презентаціями) за матеріалами теми 7 до теми «Формування грошово-фінансової системи Київської Русі».

РОЗДІЛ II

РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Тема 7. ФОРМУВАННЯ ГРОШОВО-ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Цілі уроку: дізнатись про безмонетну епоху та історію виникнення гривні; охарактеризувати кредитні відносини в часи Київської Русі; порівняти умови позик у Київській Русі та сучасній Україні; розглянути приклади податків того часу.

Навчальна гра «Подорож в історію»

Учень 1. (Розповідь супроводжується показом слайдів)

Станція I. Історія виникнення гривні.

Київська Русь – перша Українська держава. Розвиток і функціонування держави великою мірою визначалися товарно-грошовими відносинами, станом внутрішньої і зовнішньої торгівлі. У Київській Русі природа була дуже щедрою і люди завжди знаходили еквівалент для обміну, якщо хотіли придбати якесь благо на внутрішньому ринку чи в іноземців-купців. Однак шкури, зерно, хутро, віск та інші продукти не могли довго бути засобом обігу, бо їм властиві всі вади й незручності.

Потреба у власних грошах ставала дедалі очевиднішою. І їх почали карбувати при дворі Володимира Святославовича. Перші грошові знаки нарекли златниками, трохи згодом з'явилися срібляники (кілька типів). Тому златники і срібляники карбували протягом приблизно 25–30 років. Однак випуск їх був знаменним. Вони символізували суверенність давньоруської держави.

Отже, власне монетне господарство Київської Русі, так і не ставши на ноги, почало занепадати. Літописні свідчення донесли до нас назви грошей: куна, ногата, резана, вевериця, аж поки всі ті назви не акумулювалися в єдиному грошово-розрахунковому понятті – гривня. З кінця XI століття вона забезпечується зливками срібла, або так званими монетними гривнями.

Є припущення, що назва «гривня» походить від прикраси (гривни), яку виготовляли із заліза, бронзи, срібла, рідше – із золота і яка мала форму обруча. Зазвичай його носили на шиї (на «загривку»). За іншою версією, гривня спершу означала голову худоби (гриву), що виконувала

роль еквіваленту в процесі обміну. Гривня срібла (вагова) і гривня кун (рахункова) стали на Русі платіжно-грошовими поняттями.

Гривнею називався злиток срібла різної форми, звичайно довгастої, що слугував найбільшим міновим знаком на Русі аж до XIV століття. У різні періоди це слово означало і мідяну монету в дві з половиною копійки, згодом – у три, і, нарешті, назву «гривеник» дістала в народі срібна монета вартістю у десять копійок. Перша гривня – це немонетний платіжний засіб Русі. Так звана Київська гривня важила 140–160 грамів, а Чернігівська – до 200 грамів. Крім цього, були в обігу в ті часи і монетні, і новгородські, і татарські.

Ці гривні, що виготовлялися в Києві з XI до 40-х років XIII століття, були в обігу переважно на південно-західних землях. Учені висловлюють припущення, що, можливо, ці гривні виготовляли не лише в Києві. Такі собі грошенята відтягали будь-яку кишеню. Та це не турбувало ні

продавців, ні покупців, гривню з успіхом використовували не тільки як платіжний засіб, а ще й накопичували про всяк випадок. Можна дійти висновку, що прадавні слов'яни вірили у свою грошову одиницю і довіряли їй.

За часів Володимира стали карбувати перші монети у Давній Русі, які називалися златники і срібники. З одного боку на них зображували самого князя, з другого – тризуб, який був його гербом, і напис – срібло це чи золото.

Учень 2. (Розповідь супроводжується показом слайдів)

Станція II. Правила надання кредиту в «Руській правді». Позики як можливість потрапити в рабство.

«Руська Правда» – найдавніша пам'ятка правової культури України. Вона теж належить до 25 правових пам'яток. Слово «правда» означало закон. Оригінал документа не зберігся, але до наших часів дійшло близько 300 списків пізніших його редакцій, яких відомо три. Це була збірка норм руського права. Найдавніша «Правда» містила лише 17 статей. У них ішлося про покарання за вбивство, побої, вчинення каліцтва, їзду на чужому коні, псування майна тощо. Зберігалося право родичів на кровну помсту за вбивство, яку міг замінити грошовий штраф.

У первісному списку «Руської правди» Ярослава Мудрого 1019 року були визначені три правила щодо позики майна під відсотки:

1) договір про віддачу майна з прибутку чи грошей із відсотків мав укладатися при свідках, тобто здійснення купецьких угод потребувало свідків (послухів);

2) якщо борг становив більше ніж 3 гривні і при укладенні договору не було поставлено свідків, а борг не повертався, неправомірно було вимагати його повернення;

3) якщо свідки під присягою показували на користь позивача, то він міг стягувати борг згідно з умовами договору.

Також ці статті містили вимоги до розмірів відсотків. Відсотки передбачалися трьох видів. Найменший за терміном – місячний відсоток – дозволялось брати на невелику кількість днів, тобто гроші давали на короткий строк. Наступним за терміном був третий рез, він дозволявся при запозиченні капіталу на рік, при цьому місячний відсоток скасовувався. Останнім видом відсотка був річний рез, він був меншим за третий рез і брався у разі запозичення грошей більше, ніж на два роки.

Перша редакція «Руської правди» містила також такі правила надання кредиту:

1) торгівець, що ненавмисно втратив товар, взятий у кредит, за потреби міг отримати відстрочення платежу;

2) торгівець, що був винний у розтраті чужого майна, узятого в кредит «за своїм безумством», міг позбутися свого майна.

Після татарської навали середини XIII століття економічне життя Київської Русі погіршилося. Татарам треба було сплачувати значні збори, для чого народ вдавався до позик під великі відсотки, але, не маючи можливості їх сплатити та повернути борг, потрапляв у рабство. У XIV столітті в Київській Русі зберігся стародавній звичай брати в борг у князів. Монастирі та приватні особи давали гроші в позику під заставу маєтків з умовою викупу в установлений термін.

Учень 3. (Розповідь супроводжується показом слайдів)

Станція III. Данина.

Основним джерелом доходів князівської скарбниці була данина. Це, по суті, спочатку нерегулярний, а потім усе більше систематичний прямий податок. Князь Олег (?–912), затвердившись у Києві, зайнявся встановленням данини з підвладних племен. Як повідомляє історик С. М. Соловйов, «деякі платили хутрами з диму, або населеного житла, деякі по шлягу від рала». Під шлягом, мабуть, варто розуміти іноземні, головним чином, арабські, металеві монети, що оберталися тоді на Русі. «Від рала» – тобто із плуга або сохи.

Данину стягували двома способами: повозом, коли її привозили в Київ, і полюддям, коли князі або князівські дружини самі їздили за нею. У Давній Русі було й поземельне обкладання. Непряме оподаткування існувало у формі торговельних і судових мит. Мито «миті» стягувалося за перевезення товарів через гірські застави, мито «перевезення» –

за перевезення через річку, мито «вітальня» – за право мати склади, «торговельне» мито – за право влаштовувати ринки. Мита «вага» й «міра» установлювалися відповідно за зважування й вимірювання товарів, що було в ті роки досить складною справою.

Судове мито «вира» стягувалося за вбивство, «продаж» – штраф за інші злочини. Судові мита становили звичайно від 5 до 80 гривень. Наприклад, за вбивство чужого холопа безвинно вбивця платив панові ціну вбитого у відшкодування збитків, а князеві – мито в сумі 12 гривень. Якщо вбивця зник, то виру платили жителі округу, верви, де було вчинене вбивство. Обов'язок верви схопити вбивцю або платити за нього виру сприяв розкриттю злочинів, запобіганню ворожнечі, сварок, бійок.

ЦЕ ЦІКАВО!

Комісія з естетики Міжнародного фінансового банку 2008 року визнала гривню однією з п'яти найкрасивіших валют світу.

Сучасна гривня введена в обіг 2 вересня 1996 року. Однак перші банкноти гривні були виготовлені в Канаді фірмою Canadian Bank Note Company ще 1992 року.

Тоді в канадській компанії замовили виготовлення банкнот номінальною вартістю 1, 2, 5, 10 та 20 гривень.

Пізніше було прийнято рішення замовити банкноти номінальною вартістю 50, 100, 200 гривень у британської компанії Thomas De La Rue Company Limited.

Із 22 березня 1994 року друк гривні за кордоном припинено, адже в Україні був збудований власний Банкотно-монетний двір.

Підсумок уроку. Питання

---

1. Якими були найперші гроші в Київській Русі?
2. Що зумовило появу гривні?
3. Яку історію пройшла гривня?
4. Розкажіть про правила надання кредиту, прописані в «Руській правді».
5. Якою була відповідальність за неповернення позики в ті часи?
6. Чим відрізнялись податки часів Київської русі? Хто їх стягував?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуйте есе «Цікаві факти з фінансового життя Київської Русі».

Завдання 2.

Історія в датах. Напишіть відповідні датам історичні події і з фінансової історії України.

1665 рік – _____

1662 рік – _____

1766 рік – _____

1891 рік – _____

1892 рік – _____

1896 рік – _____

Завдання 3. «Історична плутанина». Знайдіть і виправте помилки в тексті.

Одночасно із зростанням торгівлі та грошового обігу на українських землях у XVI–XVIII століттях поширилися кредитні операції й депозитні операції.

У Галичині своєрідними банківськими організаціями були єврейські міські громади (кагали). Позиковий відсоток був високим – від 25 до 50% (8 до 20%) на рік, а на короткострокові періоди – 200–300%.

Побожні банки були орієнтовані на надання великих кредитів королям, феодалним власникам, купцям, власникам великих промислових підприємств під заставу нерухомості певних статей прибутків тощо.

У середині XVI ст. мідну монету почали карбувати в Росії. Була відкарбована мідна копійка, яка повинна була замінити срібну. Це викликало повсюдне подорожчання товарів, яке навіть 1662 року призвело до повстання в Москві, відомого під назвою «Соляний (мідний) бунт».

Одиницею оподаткування на межі XVII–XVIII століть були грошові доходи.

Гроший збір із селян-мельників називався «показанщина».

У Львові було засноване страхове товариство взаємних забезпечень «Дністер», яке страхувало життя громадян.

Завдання 4. Проблемне навчання. Прочитайте текст.

Купці торгували з багатьма країнами. Купці були освіченими людьми для своєї епохи. Подорожуючи, вони вели щоденники, писали хроніки міських подій, вірші, спогади. Купці нерідко займалися і лихварством. Якщо городянин або селянин не міг розплатитися, він потрапляв

у грошову кабалу або розорявся. Ненависть і заздрість до лихварів була загальною.

Дайте відповіді на запитання:
Чому так ставалося?

Купці теж завищували ціни на товари, чому це вважалося чесним заробітком?

ЦЕ ЦІКАВО!

Лихварство засуджувалося не тільки громадською думкою, а й церквою. Вона обіцяла лихварям за гріх користолюбства вічні муки в пеклі. У душі середньовічного фінансиста жадібність боролася зі страхом перед загробними муками. І непоодинокими були випадки, коли, розбагатівши на грошових операціях, людина перед смертю в заповіті наказувала своїм спадкоємцям повернути те, що він стягнув із боржників у формі відсотків.

Завдання 5. Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання до тексту.

Четвертого серпня 1162 року в Москві розпочався Мідний бунт. Тоді людей обурило велика кількість мідних монет у країні. Вони коштували копійки, але цар заявив, що мідяки прирівняні до срібняків.

Під час затяжної війни з Річчю Посполитою потрібні були додаткові витрати. Щоб знайти гроші на продовження війни, було вирішено випускати мідні гроші за ціною срібних. Зауважимо: податки збиралися

сріблом, а платня – міддю. Дрібні мідні монети спочатку дійсно ходили нарівні зі срібними рублями. Але незабаром надмірний випуск нічим не забезпечених мідних грошей призвів до їх знецінення. За шість рублів сріблом давали 170 (!) рублів міддю. Загалом, незважаючи на царський указ, усі товари різко подорожчали.

От тільки купцям така ідея не подобалася – не хотіли вони бачити в міді благородний метал, що ж тут поробиш. Страждав і народ, отримуючи зарплату замість срібла міддю. Ось і трапився Мідний бунт.

Питання

1. Що стало причиною «Мідного бунту»?
2. Що ви знаєте про знецінення грошей?
3. Чи відбувається ця подія в наш час?

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуйте повідомлення до теми «Грошово-фінансові відносини в незалежній Україні».

Тема 9. ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Цілі уроку: дізнатися про еволюцію грошей незалежної України; дати характеристику грошової реформи 1996 року; дослідити перспективні форми страхування.

Актуалізація знань, мотивація навчання

Ми живемо в Україні, незалежній державі. Сьогодні ми будемо говорити про формування і розвиток фінансових відносин в незалежній Україні.

А цікаво, як добре ви знаєте фінансову систему нашої країни.

- ◀ Як називається центральний банк України?
- ◀ Скільки в Україні комерційних банків? (Оберіть: близько десяти, сто, двісті, близько тисячі).
- ◀ Яким провідним видом діяльності займається відома в Україні компанія «Оранта»?
- ◀ Згадайте назви великих комерційних банків України.

Навчання

Завдання 1. Прочитайте текст. Дайте відповіді на питання до тексту.

Василь Лопата – «батько» українських грошей

Молода Українська держава взялася розробляти власні банкноти ще за п'ять місяців до розпаду СРСР. Разом з урядовцями першими, хто серцем і душею, своїм талантом прилучився до ідеї, були провідні київські художники: народний художник України О. Данченко, заслужені діячі мистецтв України В. Юрчишин, С. Якутович і В. Лопата. Останній зі славетної мистецької когорти – Василь Лопата, зрештою, став автором і творцем зорового образу української валюти.

Художник народився 1941 року на Чернігівщині, відомий в Україні своїми ілюстраціями до «Слова о полку Ігоревім», українських народних казок і народних дум, «Кобзаря» Т. Г. Шевченка.

«Художньо оформлені Василем Лопатою гривні мають своє історичне життя, вони досконалі артистично, з глибоким ствердженням національної суті й означенням вершинних діянь і покликів української історії та культури, розвитком історизму та української духовності. У них – життя

України від глибинних закоріненень до сьогоденних буревіянь». Так сказав про творця нової гривні Олександр Федорук, дійсний член Академії мистецтв України, доктор мистецтвознавства.

Василь Лопата написав чудову книгу, в якій розповів про творчі муки і дерзання, сумніви і радість відкриттів під час роботи над створенням ескізів гривні. Він так і назвав її – «Надії та розчарування, або Метаморфози гривні».

«Хто має бути зображений на купюрах? – пише у книзі Василь Лопата. – Безперечно, поет, мислитель і національний пророк Тарас Шевченко. А ще гетьман Богдан Хмельницький. А потім? За яким принципом добирати героїв, покликаних стати символами української нації на її грошах? В історії української державності були великі перерви, під час цих перерв провідниками народу ставали якраз духовні лідери, котрі не завжди займали державницькі посади, але змістом своєї діяльності сягнули таких висот, які інколи перевершували навіть роль державних діячів. Ось чому для України та її валюти якраз підходять ті особи, що їх досить вдало було відібрано в результаті тривалих дискусій на початку 1990-х років. Тут і монархи доби середньовіччя, і гетьмани, і президенти, і великі майстри слова. Цей добір можна вважати найбільш оптимальним у наших конкретних умовах».

І не дивно, що було віддано багато часу, сил, енергії для добору персоналій, зображених на наших гривнях, бо це найважливіший елемент на грошах будь-якої країни.

Українські гривні – не тільки грошові знаки. На них, у них – наша історія і наш загнаний колись у підпілля, але збережений патріотизм.

Василь Лопата є автором 2-, 5-, 20-, 50-, 100- і 200-гривневих купюр. Також він розповів, що працював над купюрою номіналом 2 000 гривень. Щодо подальшої долі цієї купюри, то поки що жодних прогнозів. Бо гроші, як відомо, – річ підступна.

Перші зразки нової української гривні були надруковані 1992 року в Канаді. Ці банкноти мали дуже погану якість, були липкими, з неприємним запахом, вони дуже мало підходили на роль грошових знаків незалежної країни. Тому ще в ході підготовки до грошової реформи у 1994–1995 роках був надрукований інший тираж у Великобританії, з новим дизайном. Тим не менше, банкноти зразка 1992 року не знищили, а також задіяли в реформі. Але з часом, у міру зносу, Нацбанк почав їх вилучати з обігу, замінюючи на нові інших тиражів. Але вони досі є дійсним засобом платежу.

На купюрах 1 і 2 гривні князі Володимир Великий і Ярослав Мудрий зображені з пишними козацькими вусами, так само як і Богдан Хмельницький на 5-гривневій банкноті та Іван Мазепа на 10-гривневій (рис. 1). Письменник Іван Франко на всіх банкнотах змальовувався з класичного портрета у шкільному підручнику.

Рис. 1. Перші гривневі банкноти

Перші гроші друкували за ескізами художника Василя Лопати.

Випуск грошей з 1994–2002 рр. (рис. 2)

Модель цих грошей вийшла дуже вдалою, хоча дизайн майже не змінився (ескізи робив той самий художник). З'явилися нові обличчя великих номіналів. Ці банкноти були в обігу до 2003 року, періодично додруковувались різними тиражами і номіналами. Спочатку вони друкувалися за кордоном, а потім, після збудування Банкнотно-монетного двору НБУ – в Україні.

Двадцятигривнева банкнота виявилась найулюбленішою у фальшивомонетників, мала рекордну кількість підробок.

Багато українців не знали Михайла Грушевського, намальованого на п'ятидесятигривневій купюрі, багато хто вважали, що це портрет Ющенка, бо поряд з ним було написано – «Голова Правління Банку Віктор Ющенко».

Тарас Шевченко був змальований із шкільного підручника – у папасі і зі «Шевченковими» вусами.

Леся Українка – письменниця і поетеса. У свій час це були банкноти найбільшого номіналу.

Рис. 2. Банкноти випуску 1994–2002 рр.

Тривалий час у гривні не було свого стилізованого графічного знака. Тому С. Тігіпко, займавший на той час посаду Голови Нацбанку України, оголосив конкурс на кращий графічний знак гривні. Конкурс тривав дев'ять місяців. Будь хто міг узяти в ньому участь. Учасник повинен був представити ескіз знака і його обґрунтування. Ескізи розглядав Експертна рада Національного банку України за участі Співки художників України.

30 листопада було відібрано 12 ескізів графічного знака гривні, вони були винесені на обговорення на офіційному сайті НБУ.

Багатьом сподобались два проекти. Переміг знак, який складається з двох елементів. Перший і основний – прописна буква «г», як перша буква у слові «гривня». Другий елемент – (=) дві горизонтальні паралельні лінії, за задумом вони втілюють стабільність грошової одиниці. Такі лінії мають багато валют світу.

Затверджений 1 березня 2004 року. Код знака – U+20B4.

Графічний знак гривні

Випуск грошей з 2003–2005 рр. (рис. 3)

Невідомо чому, але 2003 року було прийнято рішення радикально змінити дизайн українських грошей.

Діячі, зображені раніше залишилися, але їхній зовнішній вигляд дуже змінився. У деяких випадках змінився і колір купюр. Гроші тепер мають різний розмір: більший номінал – більший розмір.

Рис. 9. Гривневі банкноти випуску 2003–2005 рр.

Князю Володимирові домалювали бороду і змінили головний убір. Князю Ярославові також відростили бороду та змінили головний убір.

Богдана Хмельницького зістарили, він погладшав. Вуса в нього тепер охайно підстрижені. А ось Мазепа помолодшав – він схуд і покращав. Грушевському наростили волосся, підмалювали бороду і омолодили.

Для моделі ста гривень узяли портрет молодого Шевченка. Він був чомусь дуже схожим на молодого Ющенка.

Випуск грошей з 2006–2007 рр. (рис. 4)

У 2006 році вийшов новий тираж банкнот, малюнок яких не змінився зовсім, змінився лише колір. Зараз банкноти стали зовсім різнобарвними.

Рис. 4. Гривневі банкноти випуску 2006–2007 рр.

Одногривневу купюру розмалювали в жовто-блакитний колір.

На двохсотгривневій купюрі нового випуску Леся Українка змінилася і помолодшала.

З'явилася банкнота номіналом у п'ятсот гривень. На ній зображений Григорій Сковорода – мандрівний український філософ XVIII сторіччя. Ця банкнота має найбільший розмір.

Ще існує ескіз банкноти номіналом тисяча гривень, на котрій зображений засновник Києво-Могилянської академії Петро Могила. Але цю купюру Нацбанк обіцяє не випускати, тому що банкнот різного номіналу може бути не більше ніж дев'ять, інакше це ознака гіперінфляції.

Складаючи характеристику національної валюти, подумалось: виходить зображені на банкнотах особистості та пам'ятки закарбовуються у свідомості всіх українців. Тобто гроші стають своєрідним коротким підручником історії України. Хоч не хоч – а щодня на них дивишся.

Питання до тексту

1. Яке значення мало введення власної валюти для незалежності України?
2. Хто зображений на українських грошах? Розкажіть про заслуги перед Україною людей, які зображені на купюрах?
3. Як змінювався зовнішній вигляд українських грошей за час незалежності України?

Завдання 2. Прочитайте текст.**ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

У процесі формування банківської системи України можна виділити чотири етапи.

I етап – 1991–1992 рр. – перереєстрації та реорганізації.

Із жовтня 1991 року НБУ починає перереєстрацію комерційних банків України, що були зареєстровані ще Держбанком СРСР.

У той же період галузевий капітал, тобто частка капіталу, вкладеного в комерційні банки різними державними установами, поступово витісняється ринковим капіталом спільних і малих підприємств, акціонерних товариств, державні банки акціонуються, а точніше приватизуються персоналом банків і великими клієнтами.

II етап – 1992–1993 рр. – виникнення банків «нової хвилі».

У той час спостерігалось масове народження малих «кишенькових» банків. Значна частина їх мала приватний капітал, але цей капітал був надто мізерним, щоб забезпечити ліквідність банку. Ці банки непогано заробляли на гіперінфляції.

III етап – 1994–1996 рр. – етап банкрутства.

Активізація роботи Національного банку України і побудови чіткої системи регулювання діяльності комерційних банків збіглася з періодом призупинення інфляційних процесів, які були основним джерелом безбідного існування цілої низки комерційних банків.

Ці банки не були готові до суворого контролю з боку НБУ, до зміни кон'юнктури фінансового ринку, до централізованого управління банківською системою, що поставило їх на межу банкрутства. Процес масового банкрутства комерційних банків вніс ускладнення у функціонування не тільки банківської системи, а й позначився на всій економічній системі, була підірвана довіра до банківської системи у вкладників.

На кредитно-фінансовому ринку України починають працювати іноземні банки та їхні представництва. Важливим моментом функціонування банківської системи того періоду була зміна складу акціонерів, зміна власників багатьох комерційних банків та окремих філій шляхом продажу і перепродажу.

VI етап – 1996–1998 рр. – стабілізація і впровадження національної валюти – гривні.

Для цього етапу є характерною боротьба Національного банку з інфляційними процесами, створення сприятливих умов для проведення грошової реформи і введення в обіг національної грошової одиниці – гривні. Також у той період посилювався контроль за діяльністю комерційних банків із боку НБУ.

Диспут

«Чи треба було проводити грошову реформу 1996 року?»

Розібратися в різних поглядах на проведення грошової реформи 1996 року за таким алгоритмом:

- 1) причини початку процесу грошової реформи;
- 2) цілі та завдання грошової реформи;
- 3) основні поняття процесу і хронологія подій.

Група № 1. Захищає позицію позитивних аспектів «Грошової реформи».

Група № 2. Захищає позицію негативних аспектів «Грошової реформи». *Завдання.* На основі теоретичних матеріалів і документів у ході диспуту відстояти і довести свою позицію.

Група № 3. Експерти.

Завдання: Уважно вислухати доводи сторін, проаналізувати їхні висновки, погляди і сформулювати загальний висновок за темою диспуту. Дати оцінку діяльності груп. Експерти можуть задавати питання доповідачам.

Правила ведення диспуту

1. Представник групи, що починає диспут, коротко формулює вихідні дані проблеми, висловлює свою позицію щодо запропонованого питання, пояснює своє бачення проблеми.
2. Доповідач повинен чітко аргументувати свою позицію фактами, документами, наприкінці виступу узагальнити сказане і зробити висновок.
3. Наступна група починає виступ зі слів: «Ми не згодні з попередніми ораторами...» (доповідач чітко формулює тези, у чому конкретно не згодна його група).
4. Група пропонує власну позицію з даного питання.
5. Наводить факти, а документи доводять правильність позиції.
6. Учасники дискусії уважно вислуховують доводи сторін, аналізують сильні і слабкі сторони виступів, формулюють загальний висновок за темою диспуту.

План проведення диспуту

1. Вступне слово вчителя: постановка цілей і завдань диспуту.
2. Виступи групи № 1. Виступаючий висловлює думку групи з основних питань «Грошової реформи». Доповідач групи доповнює виступ документально. Виступаючий відповідає на запитання експертів.
3. Виступи групи № 2. Доповідач за допомогою учасників групи аргументує свою позицію, відповідає на запитання експертів.
4. Виступ групи № 3. Експерти підбивають підсумки диспуту.
5. Заключне слово вчителя.

Підсумки уроку

Наведіть приклади і порівняйте функції кредитно-фінансових установ, які працюють в Україні. Заповніть таблицю.

Таблиця

Кредитно-фінансова установа	Приклад	Функції
Комерційний банк	«Ощадбанк»	<ul style="list-style-type: none"> • приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; • випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; • операції з валютними цінностями тощо
Страхова компанія	«Універсальна»	<ul style="list-style-type: none"> • надання страхових послуг; • ощадна функція (при проведенні операцій з накопичувального страхування життя); • інвестиційна функція, яка полягає в концентрації інвестиційних ресурсів та їх використання для фінансування економіки тощо
Біржа	«Українська фондова біржа»	<ul style="list-style-type: none"> • забезпечує мобілізацію тимчасово вільних грошових засобів; • установлює ринкову ціну (курс) цінних паперів; • здійснює переміщення («переливання») капіталу між галузями

Домашнє завдання

Підготуватися до виконання проекту «Фінансова культура українського народу». Для цього об'єднатись у чотири групи. Підготувати матеріал: 1 група – поводження з грошима; 2 група – податкова культура; 3 група – страхова культура; 4 група – культура банківських відносин.

Проект «Фінансова культура українського народу»

Розділіться на групи. Кожна група зробить кластер про елемент фінансової культури українців.

1 пара – поводження з грошима;

2 пара – податкова культура;

3 пара – страхова культура;

4 пара – культура банківських відносин.

Ви повинні виділити головне і відобразити це у кластері. При цьому кожен аркуш поділити на чотири частини. Роботу виконувати на тій частині листа, який відповідає цифрі кожної групи. На це дається 10 хвилин.

Карусель – один учень з кожної групи змінюється учнем з іншої групи, вони коротко розповідають одне одному свою частину теми, заповнюючи наступний розділ на папері, потім ще раз обмін місцями, тобто на кожному аркуші повинні бути нанесені всі чотири теми.

Учні сідають на початкові місця.

поводження з грошима	страхова культура
податкова культура	культура банківських відносин

Опитування: кожна група має розповісти про фінансову культуру українців.

Навчальне видання

ТКАЧЕНКО Наталія Володимирівна, ДОВГАНЬ Андрій Іванович,
ЧАСНІКОВА Олена Володимирівна, РЯБОВА Олена Борисівна,
ЛАПШКО Зоряна Ярославівна, ЗАБУГА Наталія Іванівна

ФІНАНСОВА КУЛЬТУРА

7 клас

Робочий зошит учня

*За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко*

Редактор	О. П. Яремчук
Технічний редактор	І. В. Мазінг
Комп'ютерне складання	М. П. Спутай
Коректор	О. П. Яремчук
Дизайн обкладинки	Д. Ю. Іщенко

Підписано до друку 26.06.2015. Формат 60 × 84^{1/8}.
Обл.-вид. арк. 2,0. Умовн. друк. арк. 5,35. Зам. № 1341.

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».
04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5033 від 29.12.2015.

